

ВЪЗРОЖДЕНСКИЯТ УЧИТЕЛ ВЕСЕЛИН ГРУЕВ

Вера Бонева

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме. Персоналната биография и обществената дейност на българския възрожденски учител Веселин Груев (1838 – 1867) досега не са били обект на научно изследване. По тази причина в статията е осъществена биографична реконструкция, базирана на достъпните архивни и печатни източници. Публичните дела на Веселин Груев са описани в контекста на социалното развитие на четири селища – Копривщица, Клисурска, Пловдив, София. Приносът му за модернизацията на училищното дело през 60-те години на XIX век е определен като значим и съществен. Открити са и някои основни личностни особености на Веселин Груев – ученолюбие, упоритостта и отдадеността на националния идеал. Направено е обобщение, че ако животът му не беше прекъснат толкова рано, Веселин Груев би могъл да направи още много приноси с висок ефект върху развитието на българското гражданско общество.

Ключови думи: Веселин Груев; Българско Възраждане; Копривщица; София; история на образованието

Въведение

В брой 14 от 2 март 1868 г. на вестник „Македония“ е публикуван „Помянник“ от името на Софийската българска община. В некролога се съобщава за скорошната кончина на местния учител Харитон/Веселин¹⁾ Груев, който ще бъде запомнен с „веселото и учтиво обращение“ към приятели и ученици и с „доброжелателството на народното ни развитие“. В текста присъстват резюмирани данни за житейския път и кариерата на педагога, които са важни за настоящия обзор. „Харитон/Веселин Груев – повествува авторите – след петнадесетдневно боление, на 29-годишна възраст, пресели се в[ъв] вечността на 11 февруария [1868 г.] у София, гдето изпълняваше длъжност на учител. Покойник, роден в Копривщица на 28 септемврий 1838 л[ето]²⁾, откак прие в местото на рождението си начала на възпитанието си в християнски и народен дух, свърши реда на началните науки в Епархийското у Пловдив училище на Св[ети] Кирила и Методия. В 1858 л[ето е] повикан за учител в Клисурска. След четиригодишно учителстване там премина за учител в Копривщица, гдето учителства три години. Похвалното му поведение и пъргавата му деятелност в добросъвестно изпълнение на обязаностите по службата приготвиха и

отвори му, в 1865 л[ето] мястото на учител у Софийското училище, което той достойно управлява до самата си кончина.“⁽³⁾

Синтезираните сведения за възрожденеца представят една типична интелигентска съдба⁽⁴⁾, прекъсната, за съжаление, от безвременна смърт. При все това Веселин Груев носи своя силна индивидуалност, вложена в жиливи следи, оставени в просветното дело на Клисуря, Копривщица и София. Без риск за преекспониране, бихме могли да твърдим, че в делото на педагога има и елементи на национална значимост, отложени в двете печатни книги, с които е свързан, и в усилията му да подпомага добрите образователни инициативи далеч отвъд границите на трите селища, в които е учителствал в продължение на едно почти пълно десетилетие.

Ранни години и ученичество

Веселин Груев е роден в семейството на копривщенския търговец Груйо Пройчев и съпругата му Тана Топалова, създали общо девет деца, от които до зряла възраст достигат шест – едно момиче и пет момчета. Детството му преминава в Копривщица, където е обграден с обичта и грижата на голямото си семейство и на добронамерените си съселяни. В средата на 40-те години на XIX век постъпва в местното взаимно училище, ръководено по това време от известния педагог и общественик Христо Пулеков (1817 – 1889)⁽⁵⁾. След успешното завършване на първоначалното си обучение бъдещият интелектуалец продължава образованието си в създаденото от Найдено Геров местно двукласно училище, което е известно с добрата си организация, с подходящия си сграден фонд и с модерните за времето си методи на преподаване⁽⁶⁾. Както е известно, след завръщането си от Русия през 1946 г. Найдено Геров организира училище с адекватна на тогавашните стандарти учебна програма. Освен традиционните дисциплини – закон Божий, български език, математика, всеобща история, география, естествена история, физика, красноречие и гимнастика, са въведени две нови – българска история и търговски познания. Поради липса на учебници повечето от дисциплините са преподавани по записки на учителите, направени от чуждестранни учебници и научни книги. Найдено Геров въвежда и първия училищен правилник на Копривщенското класно училище⁽⁷⁾.

През 1849 г. в Копривщица се завръща братът на Веселин Груев – Йоаким, който е придобил по-високо образование в Пловдив и за кратко е пребивавал в Цариград⁽⁸⁾. Йоаким Груев поема ръководството на Копривщенското класно училище, където по това време ученик е и Веселин. Нямаме преки данни как е съвместявала двойствената позиция – учител/брат и ученик/брат. Взимайки предвид обаче строгите нрави на семейството и добрия порядък в тогавашната копривщенска общност, можем да приемем, че личните отношения не са създавали пречки на образователния процес. Напротив, съдействали са за укрепване приоритета на знанието в училището и за умственото развитие на по-малкия брат.

След завършване на курса на Копривщенското класно училище Веселин Груев е записан да учи в Пловдивското епархийско училище „Св. св. Кирил и Методий“⁽⁹⁾. Нямаме точни податки кога точно става това, но по всяка вероятност той се премества в областния град заедно с брат си Йоаким, който поема ръководството на Пловдивското българско училище от есента на 1856 г. – след напускането на Найдено Геров и на Константин Геров. От този период е запазено едно писмо от Веселин до Йоаким, изпратено от Пловдив до Цариград, където през пролетта на 1858 г. главният учител пребивава за кратко. По-малкият му брат го информира за хода на обучението си по френски и гръцки език, както и за добрия вървеж на делата в училището. Моли го да му закупи „някои френски дрехи по-евтинки <...> – два сортюка и един два панталона за Великден“⁽¹⁰⁾. Знайно е, че по това време мнозинството български ученици в Пловдив са се обличали с „европейски дрехи“ – ясен сигнал за предпочитаната цивилизационна ориентация.

Освен споменатите френски и гръцки език в Пловдивското българско училище Веселин Груев изучава български език, църковнославянски език, математика, всеобща история, българска история, землеописание, физика и османски език⁽¹¹⁾. По време на учителстването на брат му училището е четирикласно, което означава, че бъдещият педагог е завършил последните два класа, тъй като преди това се е обучавал в Копривщенското класно училище. Така, с известна условност можем да приемем, че Веселин Груев е получил най-високото и пълно образование, достъпно в пределите на българската етническа територия в Османската империя, към годината на начеване на педагогическата си кариера – 1858. През лятото на споменатата година Веселин и Йоаким напускат Пловдив. Първият се отправя на книжовно-политическа обиколка из Северна България⁽¹²⁾, а вторият е привлечен за учител в Клисурска.

Учител в Клисура и Копривщица

За учителстването на Веселин Груев в Клисура са запазени сравнително малко сведения. Знайно е, че то продължава от 1858 до 1862 г. Поради високата си образованост младият педагог получава първото си назначение като главен учител на местното класно училище, което наскоро преди установяването му в планинското село се е сдобило с нова сграда. Малкият педагогически колектив е включвал и учителите Стефан Дончев и Кръстю Петков. Образователният процес е структуриран по подобие на този в Пловдивското класно училище с по-облекчена програма⁽¹³⁾. Независимо от това мнозина от младежите, завършили Клисурското класно училище, се реализират като учители, разширявайки силно кръговете на грамотността, позитивното знание и народностното възпитание сред младото поколение. А и сред по-възрастните българи, изкушени от повеите на Модерността.

В продължение на три учебни години – от лятото на 1862 до лятото на 1865 г., Веселин Груев е главен учител на Копривщенското училище. Връщането в

родния град е значимо предизвикателство пред педагога, дори и поради факта, че преди него там са преподавали Найдено Геров и Йоаким Груев. По думите на ученика му Михаил Маджаров новият главен учител притежава „чуден педагогически похват“. Той с лекота спечелва доверието и на възпитаниците си, и на техните родители. Енергичен, старателен и внимателен в обноските си, Веселин Груев преподава по увлекателен начин и ръководи училищните дела със спокойствие и авторитет.

За копривщеници първоначално някои от нововъведенията му са странни. Например обучението по „византийско пеене“ и организираното посещение в църквата от всички ученици. Извън това в неделя след църковната служба учителите и учениците се връщат в училището и провеждат събеседвания върху прочетените откъси от Евангелието. Акцентът върху възпитанието намира естественото си продължение в задължението на всеки един клас да поддържа лека с цветя в училищния двор, както и да участва в походите сред природата в околността на Копривщица. Любопитен прием е определянето на „ученически комисии“ по махали, които в почивния ден посещават домовете на съучениците си и беседват с родителите за поведението на детето им, като ги информират и за случващото се по време на занятия или в училищния двор. В резултат от тези нововъведения бягствата от часове или неприличното поведение са сведени до минимум, а недобросъвестните ученици са контролирани повече от съучениците си, отколкото от учителя. Силна е и мотивацията за усвояване на преподаваните знания.¹⁴⁾

Лука Доросиев представя данни за екипите, в които е работил Веселин Груев в Копривщица. През учебната 1862/1863 г. той е преподавал в класното училище заедно със Стоян Делчов, Дончо Плачков и Петър Жилков. Получавал е заплата от 10 000 гроша. През учебната 1863/1864 г. в класното, взаимното и девическото училище преподавателите са общо 8, включително и главният учител Веселин Груев, който е получавал заплата от 6800 гроша. През 1864/1865 г. заплата му е 7500 гроша. И през тази учебна година в Копривщица работят 8 педагози.¹⁵⁾

Значителната ангажираност на местната общност спрямо образованието на копривщениските деца намира израз и в подобрената организация на учебния процес, въведена от главния учител. От 1 септември 1864 г. е въведена „Записна книга“ на училището, в която се „записват навременно всичките училищни деяния“. От тази книга научаваме, че под ръководството на Веселин Груев Копривщениското училище е поддържало шест класа (назовавани до 1872 г. „чинове“). Регистрирана е и учебната програма, включваща разширяващо и усложняващо се знание по основните дисциплини – свещена история, катехизис, българска история, всеобща история, землеописание, физика, турски език, френски език, български език, църковнославянски език. Не са посочени разпределения на материала по учители, но за Веселин Груев можем да пред-

положим, че е преподавал дисциплините от кръга на математиката, езиците и богословието.

От 28 януари 1865 г. в Копривщица действа и нов училищен правилник – „Устав“, създаден от учителите, одобрен от настоятелите и прочетен в църквата, за да се познава и спазва¹⁶⁾. Документът е важен с обвързаността си с модерните принципи на Просвещението, либерализма и легитимизма. В преамбюла изрично е записан основополагащият принцип на правовия ред в модерното общество: „Успехът на всяко едно общество зависи от добрите закони, които общесъгласно се предлагат върху тоя предмет и от точното изпълнение на тия закони от управителите на това общество. По тая причина, като се нареди съгласно училищното настоятелство, написаха ся и закони, както за настоятелството и селяните, така и за учителите и учениците, които ся намери добро да ся прочетат в църква пред всички, каквото всякой да ги познава и да ся съобразува според тях“.

Уставът регламентира правата и отговорностите на настоятелството, родителите и учителите. Изрично е въведено правилото всички деца, навършили шестгодишна възраст, да посещават училището. Родители, които не изпълняват това правило, подлежат на глоби. Учителите са задължени „да прилежават за успеха на всичките си ученици равно и без различие и всякой да си гледа работата, за която е определен“. Въведена е отчетност на дейностите и на контрола по подготовката на учениците, а на педагозите е препоръчано да работят в обстановка на „любов и взаимно съгласие помежду си“.

Документът е ясен знак за тежнението по изрядност на образователния процес, което е присъщо на главния учител. С днешна дата можем да го приемем и като описание на модела на работата в Копривщенското класно училище в средата на 60-те години на XIX век – едно от най-добре уредените обществени заведения от този вид за времето си по българските земи в цялост. Не ще и съмнение фактът, че основен принос за описаното състояние към визирания момент има ръководителят на образователното дело в планинското селище – Веселин Груев.

Учител в София

В дописка от 13 септември 1865 г. до вестник „Время“ българин от София съобщава, че в града е назначен нов главен учител: „Ний имаме сега един учител, който при другите си достатъчни познания, знае удовлетворително и турски език. Той е г[осподин] В[еселин] Груев, от ревността и способността на когото очакваме добри плодове“¹⁷⁾. От друга дописка, публикувана в същия вестник след година, става ясно, че новият учител е ангажиран със заплата 19 000 гроша¹⁸⁾ – колосална за времето сума. Сравнена с разходната книга на Софийската българска община за 1867/1868 г., тази сума вероятно включва заплатите на всички учители, които според общинските протоколи за споме-

ната година възлизат на 16 569 гроша и 20 пари¹⁹⁾. Така или иначе, не ще и съмнение, че новият главен учител, управлявал училищното дело в София до смъртта си през февруари 1868 г., е бил добре възмезден от финансова гледна точка.

Пристигайки в София през лятото на 1865 г., Веселин Груев намира местното учебно дело²⁰⁾ в не особено добро състояние. Предходният ръководител на училищните дела Михаил Буботинов е поддържал обучение по основните предмети, но учениците в класното училище не са достатъчно по брой за размера на местната българска общност²¹⁾. Девическото училище към момента на пристигането на Веселин Груев е закрито. Като цяло обаче, Софийската българска община счита учебното дело за приоритет и категорично подкрепя новия ръководител на местните образователни учреждения през първата година на учителстването му в областния град.

Резултатите не закъсняват. В края на учебната година, непосредствено след провеждането на годишните изпити от 10 до 15 юли 1866 г., дописникът на вестник „Время“ споделя: „Драго ни е да се похвалим с успехите на учениците, що направиха за година време под грижите и старанията на сегашните учители. [На изпитанието] учениците отговаряха дързостно на всички питання, за което всички слушатели се благодариха и задоволиха“²²⁾. Споменато е, че общият брой на учениците в класното училище е 80 и те са разпределени в пет класа. През изминалата година те са били обучавани по традиционните за тогавашните училища дисциплини, като особен акцент е поставен на френския и турския език, църковните познания, историята, землеописанието, математиката, българския език. Положителният отзив за класното училище завършва с критична бележка за девическото образование в града, което през отминалата учебна година е било занемарено. Добри думи за изпита в Софийското класно училище присъстват и на страниците на официоза вестник „Дунав“, където изрично е споменато, че за пръв път е проведен изпит и по трудния за изучаване турски език, което е предизвикало удовлетворение сред поканените правителствени чиновници²³⁾.

Възторжените оценки за работата на главния учител не изчерпват цялата сложност на положеността му в българското софийско общество. Няколко месеца след акламациите по повод добрите резултати от работата на Веселин Груев част от съгражданите му го обвиняват, че пропагандира протестантство²⁴⁾ сред учениците си и че не провежда правилна кадрова политика по отношение на педагогическия колектив. В нарочна анонимна дописка с дата 13 октомври 1867 г. тези клевети са тиражирани в национален план чрез вестник „Время“. „Учителят е станал явен протестантин – настоява обвинителят. – Той не престава да учи децата на тая ерес. Така той забрани на учениците да носят кръстове на гушите си, да се покланят на свети икони и въобще той гледа само да им предаде мислите и учението на протестантите, а успехът на

учениците в науките за него е второстепенно дело.²⁵⁾

Публикацията става повод за градско събрание, на което привържениците и противниците на учителя влизат в остър спор. Част от гражданите предложили учителят да „бъде изваден“ от училището. Оказало се обаче, че липсват доказателства за протестантска дейност. Напротив, децата писмено потвърждават, че такава не е осъществявана. В подкрепа на учителя всички членове на настоятелството съставят дописка и я изпращат за публикуване във вестник „Время“. В нея те обявяват анонимните обвинения за лъжливи и препоръчват на редактора на вестника да не публикува материал за училището, ако той не е подписан от настоятелите. Похвалват и Веселин Груев, който усърдно „се труди за успехите на учениците, които от ден на ден се умножават и прихождат и отвън“²⁶⁾. Фалшивите новини не са от вчера.

Макар и завършила благополучно за педагога, свадата от есента на 1866 г. поставя отпечатък на недоверие между него и мнозина местни лидери. По тази причина в края на 1867 г. е разпространена обява, че се търси нов главен учител за Софийското класно училище. С дата 3 август 1867 г. настоятелите съобщават, че от 1 септември училищата им „остават без главен учител“. Те търсят свободен учител със знания по френски и турски език, както други „потребни науки“²⁷⁾. В дописка с по-късна дата се говори за „несъгласие на градоначалниците с еснафите“ като причина за решението да не се поднови договорът на Веселин Груев. „Еснафите“ го обвинявали, че „не полагал старание в изправлението на поведението ученическо“. Нападките за пропротестантска пропаганда са отпаднали и акцентът вече е организацията на учебния процес, която при Веселин Груев по принцип е по-свободна и предполага по-голяма самостоятелност на учениците²⁸⁾.

Опитът за намиране и назначаване на подходящ учител пропадат. Както отбелязва анонимният дописник: „Не са лесно намерва учител, равен с достоинства на г[осподина] В[еселина] Груева“. Освен това настоятелите осъзнали „пагубата на учениците от лесното променуване на учителите“ и склонили да поканят Веселин Груев да поеме ръководството на училищата им и за следващата учебна година – 1867/1868. Той се съгласил и дори си намерил „доста добър помощник – силистренския учител Тодор Пеев“. В края на дописката за новите назначения е препоръчано през новата учебна година да се привлекат ученици от съседните села, където се шири неграмотността, както и да се положат грижи за „сиромашките дечица у училището, които даже и при най-студените дни зимска дохождат боси и голи“²⁹⁾.

Обновеният екип определено полага усилия да се справи както с текущите задачи, така и с извънредните ситуации, провокирани от местни сплетни и национални дефицити в областта на учебното дело. В изпълнение на задачата да търси още учители, Веселин Груев явно е писал на брат си Йоаким, че за София е необходим преподавател по френски език. В писмо с дата 3 ноември

1867 г. Йоаким Груев пише на по-малкия си брат, че би препоръчал Димитър Димов или Нестор Марков. Последният обаче иска заплата от 7000 гроша, която софиянци не са склонни да плащат. От същото писмо става ясно, че Йоаким Груев се е сгодил и готви сватбата си в Пловдив. Той приема поздравленията на Веселин по този щастлив повод и пожелава и на брат си „подобна радост за скоро“³⁰⁾.

Вместо любовна радост обаче скоро Веселин е застигнат от тежка болест и безвременна смърт. Цитираният в началото некролог не дава информация каква е причината за заболяването и смъртта на младия учител. Не ще обаче и съмнение, че върху здравословното му състояние отпечатък са сложили разправииите и хулите, на които безоснователно е бил подложен на последната си месторабота, както и трудните битови условия в Софийското класно училище, което е имало проблеми не само с кадрите, но с отоплението и със системното финансиране³¹⁾. Така, София се оказва не само последно работно място на перспективния интелектуалец, но и негово лобно място. Поради големите урбанистични и социални промени в града след Освобождението гробът му е погубен, както и евентуалният му личен архив, свързан най-вече с кореспонденция по училищни дела, училищни записки и ръкописи на подготвяни за издаване учебници³²⁾.

Книжовник

При все че съдбата прекършва твърде рано житейския път на Веселин Груев, той оставя тънка следа и в книжовното ни наследство. Единственият му самостоятелен авторски печатен труд е учебникът по геометрия, издаден от Хр. Г. Данов през 1867 г.³³⁾. За тази книга е прието да се смята, че е първият новобългарски учебник по споменатия дял на математиката. Съставена е при ползване на чужди образци. Правилата са изведени без доказателства, но задачите са конструирани по удобен за дидактическа употреба начин. По мнението на специалистите „книгата съдържа всички геометрични знания, преподавани у нас докъм 1860 г.“³⁴⁾. По отношение разпространеността на изданието може да се каже, че то е добре прието и активно ползвано от учителите в българските класни училища до Освобождението.

Втората книга, с която е свързано името на Веселин Груев, е издание с богослужбен характер, създадено от екип преводачи, редактори, богослови в помощ на българските духовни лица при празничните им богослужения. Книгата носи заглавие „Неделни и празнични слова и поучения, извлечени из творенията на църковните проповедници, издадени в две части“³⁵⁾. Отпечатана е в издателството и под редакцията на Христо Г. Данов през 1868 г. Изданието е реализирано с църковнославянски букви, при все че текстът е на новобългарски език. Екипът, освен Веселин Груев, включва архимандрит Дамаскин, архимандрит Гавриил, Васил Чолаков, Йоаким Груев, Христо Марков, Христо Пулеков, Иван Гологанов³⁶⁾. Тази книга, доколкото ми е известно, не е подла-

гана на специализиран текстологичен и богословски анализ. С оглед на това е трудно да бъде определено доколко словата са авторски, доколко са заимствани и/или преведени от аналогични образци. Очевидно е, че изданието запълва осезаемата потребност от четиво на новобългарски език, което да бъде опора на проповедите на свещениците в празничните им богослужения и при други специални случаи – погребение, помен, освещаване на църква и др. Останала в сянката на една от най-популярните възрожденски книги с този профил – Софрониевия „Неделник“, визираната книга определено запълва важни практически и богословски ниши във времето на най-ожесточените църковно-народни борби с Цариградската патриаршия. Допускам, че ангажираността на Веселин Груев с нея е резултат от специфичното му отношение към ролята на православното знание и откровение за образованието и възпитанието на настоящите и бъдещите поколения.

Заклучение

Възрожденският учител и книжовник Веселин Груев се „преселва във вечността“ на 11 февруари 1868 г.³⁷⁾, на прага на четвъртото десетилетие на жизнения си път. Не успява да създаде семейство, да отгледа свои деца, да обучи и възпита няколко поколения българчета. Не му остава време да се изяви по-осезаемо и на книжовното поприще. При все това интелектуалецът има своята тежест в полето на възрожденската ни образованост и култура. Тежест, дължаща се на модерните му визии за училищните дела, на съзнанието му за високата мисия на педагога, на упорното самообразование, с което е запълнено неговото умствено и физическо битие от момента на пристъпване прага на Копривщанското взаимно училище в средата на 40-те години на XIX век до трагичната му раздяла с оглавяваното от него Софийско класно училище в началото на 1868 г. Самообразование и интелектуално упорство, които изпълняват решителна роля в пренасянето не само на Харитон/Веселин Груев, а на цялото ни възрожденско общество от притаения под похлупака на средновековни стигми български дух в подреждащия се по правилата на Модерността новобългарски социален и културен порядък.

БЕЛЕЖКИ

1. Кръщелното име на възрожденския деец е Харитон, дадено му по името на светеца, на чийто празник се е родил – 28 септември – Свети Харитон. По време на учителстването си в Копривщица и София той все по-системно се подписва Веселин (буквален превод на гръцкото име Харитон). Това (само)преименуване не е изключение за поколения дейци, работили през третата четвърт на XIX век – както на просветното поприще, така и на попрището на политическия живот. В конкретния случай се избягва гръцкият вариант, който е считан за непrestiжен във времето на изострени

борби срещу Цариградската патриаршия – особено в последното място на учителстването на дееца – град София. Езекиев, Сергей. Църковнонационалното движение в София през Възраждането. // Духовна култура, 1993, кн. 8, 21 – 30. Педагогът се е подписал като Веселин в Записната книга на Копривщенското училище през 1864 г. С това име фигурира на корицата на първата си и единствена книга – учебника по геометрия. Във възрожденския печат той също е Веселин. По тази причина в настоящата статия се придържам към съзнателно избраното от интелектуалеца име Веселин.

2. По отношение датата на раждане на Веселин Груев също има известна двойственост. Както личи от цитата в некролога, подготвен от Софийската българска община, е посочена датата 28 септември 1838 г. В списък децата с рождените им дати, включен в тефтера на бащата – Груйо Проичев, е отбелязано, че Харитон е роден на 28 септември 1837 г. Без да приоритизирам единия или другия извор, смятам, че по-надеждна е информацията, която произлиза от самия деец и която е отложена в некролога му. Там изрично е отбелязано, че все още не е навършил 30 години. При наличието на шест деца и при записването им не в момента на раждането има по-голяма вероятност бащата да сгреша, отколкото самият Веселин, който е споделял с приятели и колеги в София биографични данни. Така или иначе, това не променя факта на безвременната смърт на един наистина талантлив педагог. Оригинален на тефтера на Груйо Проичев се намира в Копривщица и беше представен на юбилейната изложба, съпътстваща настоящата конференция. Вж. Дирекция на музеите – Копривщица, а.ф. 91, а.е. 1.
3. Македония, г. II, бр. 14 от 2 март 1868.
4. Житетият път и делото на Харитон/Веселин Груев не са непознати в историята на Българското възрождане. Те са отразени в единични мемоарни текстове, обзорни и енциклопедични статии, които обаче са кратки и фрагментарни. Настоящото проучване (без претенции за пълна изчерпателност) е първото, създадено на основа на всички достъпни към момента исторически и историописни източници. Вж.: Доросиев, Лука. Учебното дело в Копривщица преди Освобождението. Юбилеен сборник по миналото на Копривщица (20 април 1876 – 20 април 1926). По случай 50-годишнината от Копривщенското въстание. Редактор архимандрит Евтимий. Б.м., 1926, 395 – 396; Маджаров, Михаил. Спомени около епохата 1854 – 1878. София, 1942, 43 – 47; Стоянов, Маньо. Българска възрожденска книжнина. Т. 1. София: Издателство „Наука и изкуство“, 1957, с. 66; Българска възрожденска интелигенция. Енциклопедия. Редактор Николай Генчев. София: Държавно издателство „Петър Берон“, 1988, с. 167.
5. Желев, Й. Копривщенският Неофит: Принос към биографията на Христо Пулеков (1817 – 1889). Велико Търново, Фабер, 2014.
6. Доросиев, Л. Материали за изучаване на учебното дело в България. Книга първа. Нашите класни, средни и специални училища преди Освобождението. София: Държавна печатница, 1925, 9 – 13.

7. Панчев, Т. Найден Геров – сто години от рождението му 1823 – 1923. Къси черти от живота и дейността му. София, 1923, 19 – 22.
8. Груев, Й. Моите спомени. Пловдив, 1906, 5 – 6.
9. Както е добре известно, това училище по-късно прераства в една от първите новобългарски гимназии. Повече за историята му вж. в: Димов, Димчо. Историческият подвиг на Пловдивската гимназия „Св. Кирил и Методий“. Пловдив: Издателство „Жанет 45“, 2000. Второ издание – 2010.
10. Литературен архив. Т. 9. Йоаким Груев. София: Издателство на Българската академия на науките, 1988, с. 281.
11. Доросиев, Л. Материали за изучаване на учебното дело в България, 130 – 131.
12. Груев, Й. Моите спомени, 16 – 17.
13. Попов, Хр. Град Клисуре в Априлското въстание. Очерк за миналото и настоящето на града. Второ издание. Издателство „Камен Дизайн“ ООД, 2010, с. 29.
14. Маджаров, М. Спомени около епохата 1854 – 1878. София, 1942, 45 – 47.
15. Доросиев, Л. Учебното дело в Копривщица преди Освобождението, с. 397 – 398.
16. Пак там, 370 – 373.
17. Время, г. I, бр. 8 от 25 септември 1865.
18. Время, г. II, бр. 11 от 22 октомври 1866.
19. Динев, П. София през XIX век до Освобождението на България. София: Български археологически институт, 1937, с. 83.
20. Общи обзори за развитието на учебното дело в София през Възраждането са налични под формата на откъси от книги и няколко статии. Вж.: Спространов, Е. Принос към историята на учебното дело в София. Училищен преглед, г. VI, 1901, 370 – 376; Доросиев, Л. Материали за учебното дело, 50 – 57; Нитов, Й. Начало на девическото образование в София. Народна просвета, 1961, кн. 2, 84 – 88; Атанасов, Ж. Просветно дело. София през вековете. Том първи. Древност, Средновековие, Възраждане. София: Издателство на Българската академия на науките, 1989, 140 – 157.
21. Время, г. I, бр. 5 от 4 септември 1865.
22. Время, г. II, бр. 1 от 6 август 1866.
23. Дунав, г. II, бр. 100 от 17 август 1866.
24. Протестантската пропаганда по това време е възприемана като изключително опасен враг на националното и религиозно самоопределение. Мисионерите и техните привърженици са преследвани – включително и с насилнически средства. В контекста на това, споменатите обвинения имат сериозна тежест и потенциал за провокиране на сериозно негодувание. Вж.: Стоянов, М. Начало на протестантската пропаганда в България. Известия на Института за история. Том 14 – 15. София: Издателство на БАН,

- 1964, 45 – 66; Несторова, Т. Американски мисионери сред българите 1858 – 1912. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1991.
25. Время, г. II, бр. 11 от 22 октомври 1866.
26. Время, г. II, бр. 15 от 19 ноември 1866.
27. Македония, г. I, бр. 38 от 19 август 1867.
28. Македония, г. I, бр. 47 от 27 октомври 1867.
29. Македония, г. I, бр. 47 от 27 октомври 1867.
30. Литературен архив, т. 9., 220 – 221.
31. Възвъзова-Каратеодорова, К. Л. Драголова. София през Възраждането. София: Държавно издателство „Народна просвета“, 1988, 81– 120.
32. Единичните оригинални възрожденски документи от и за Веселин Груев се пазят в Копривщица и Пловдив. Те са част от архивите на местното училище, както и от документалното наследство на братята му Йоаким и Георги Груеви.
33. Груев, В. Начални познания от геометрия, приложени в общежитието. Пловдив: Книгоиздателство на Христо Г. Данов, 1867. 72 стр.
34. Ганчев, И. Математическите знания у нас до 1878 г. Български математически. – София: Държавно издателство „Народна просвета“, 1987, с. 14.
35. Неделни и празнични слова и поучения, извлечени из творенията на църковните проповедници, издадени в две части. Част първа. [Издава] Книжарницата на Христо Г. Данов в Пловдив, Русчук и Велес, 1868. 256 стр. Част втора. Поучения през великия пост и на различни случаи. [Издава] Книжарницата на Христо Г. Данов в Пловдив, Русчук и Велес, 1868. 291 стр. Екземпляри от изданието се съхраняват в научната библиотека на БАН. Дигитални копия са налични в академичната мрежа на Фондация НАБИС: digilib.nalis.bg
36. Стоянов, М. Българска възрожденска книжнина, т. 1, с. 76.
37. Македония, г. II, бр. 14 от 2 март 1868.
38. Дирекция на музеите – Копривщица, архивен фонд № 91.
39. Вестник Македония, г. I – II, 1866 – 1868.
40. Вестник Дунав, г. II, 1866.
41. Вестник Время, г. I – II, 1865 – 1866.
42. Българска възрожденска интелигенция. Енциклопедия. Редактор Николай Генчев. София: Държавно издателство „Петър Берон“, 1988.
43. Груев, В. Начални познания от геометрия, приложени в общежитието. Пловдив: Книгоиздателство на Христо Г. Данов, 1867.
44. Груев, Й. Моите спомени. Пловдив, 1906.
45. Динеков, П. София през XIX век до Освобождението на България. София: Български археологически институт, 1937.

46. Доросиев, Л. Материали за изучаване на учебното дело в България. Книга първа. Нашите класни, средни и специални училища преди Освобождението. София: Държавна печатница, 1925, 9 – 13.
47. Литературен архив. Т. 9. Йоаким Груев. София: Издателство на Българската академия на науките, 1988.
48. Маджаров, М. Спомени около епохата 1854 – 1878. София, 1942.
49. Неделни и празнични слова и поучения, извлечени из творенията на църковните проповедници, издадени в две части. Част първа. [Издава] Книжарницата на Христо Г. Данов в Пловдив, Русчук и Велес, 1868. 256 стр.; Част втора. Поучения през великия пост и на различни случаи. [Издава] Книжарницата на Христо Г. Данов в Пловдив, Русчук и Велес, 1868.
50. Панчев, Т. Найдено Геров – сто години от рождението му 1823 – 1923. Къси черти от живота и дейността му. София, 1923.
51. София през вековете. Том първи. Древност, Средновековие, Възраждане. София: Издателство на Българската академия на науките, 1989.
52. Спространов, Е. Принос към историята на учебното дело в София. // Училищен преглед, г. VI, 1901.
53. Стоянов, М. Българска възрожденска книжнина. Т. 1. София: Издателство „Наука и изкуство“, 1957.
54. Стоянов, М. Начало на протестантската пропаганда в България. Известия на Института за история. Том 14 – 15. София: Издателство на БАН, 1964, 45 – 66.
55. Официален сайт на фондация „Национална академична библиотечно-информационна система“ – digilib.nalis.bg
56. Официален сайт на Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив – libplovdiv.com

ЛИТЕРАТУРА

- Възвъзова-Каратеодорова, К. & Драгорова, Л. (1988). *София през Възраждането*. София: Народна просвета.
- Езекиев, С. (1993). Църковно-националното движение в София през Възраждането. *Духовна култура*, 8.
- Желев, Й. (2014). *Копривищенският Неофит: Принос към биографията на Христо Пулеков (1817 – 1889)*. Велико Търново: Фабер.
- Ганчев, Ив. (1987). *Математическите знания у нас до 1878 г. Български математици*. София: Народна просвета.
- Несторова, Т. (1991). *Американски мисионери сред българите 1858 – 1912*. София: Св. Климент Охридски.
- Попов, Хр. (2010). *Град Клисуря в Априлското въстание. Очерк за миналото и настоящето на града*. София: Камен Дизайн.

REFERENCES

- Ezekiev, S. (1993). Tsarkovno-natsionalното dvizhenie v Sofia prez Vazrazhdaneto. *Duhovna kultura*, 8.
- Ganchev, Iv. (1987). *Matematicheskite znaniya u nas do 1878 g. Balgarski matematitsi*. Sofia: Narodna prosveta.
- Nestorova, T. (1991). *Amerikanski misioneri sred balgarite 1858 – 1912*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Popov, Hr. (2010). *Grad Klisura v Aprilskoto vastanie. Ocherk za minaloto i nastoyashteto na grada*. Sofia: Kamen Dizayn.
- Vazvazova-Karateodorova, K. & Dragolova, L. (1988). *Sofia prez Vazrazhdaneto*. Sofia: Narodna prosveta.
- Zhelev, Y. (2014). *Koprivshenskiyat Neofit: Prinost kam biografiyata na Hristo Pulekov (1817-1889)*. Veliko Tarnovo: Faber.

BULGARIAN REVIVAL TEACHER VESELIN GRUEV

Abstract. The personal life and the professional activities of the Bulgarian revival teacher Veselin Gruev (1838 – 1867) have not been the subject of scientific research until now. For this reason, in the article, a biographical reconstruction has been done, based on available archive and print sources. The public affairs of Veselin Gruev are described in the context of social development of four Bulgarian settlements – Koprivshitz, Klisura, Plovdiv and Sofia. His contribution to the modernization of school work during the 1860s is characterized as essential and significant. Some leading personal qualities of Veselin Gruev are also highlighted – studiousness, perseverance, allegiance to the national ideal. An assumption has been made that if his life had not been interrupted so early, Veselin Gruev would do many more useful things for the Bulgarian citizen society.

Keywords: Veselin Gruev; Bulgarian Revival; Koprivshitz, Sofia; history of education

✉ **Prof. Vera Boneva, DSc.**

University of Library Studies and Information Technologies
Sofia, Bulgaria

E-mail: v.boneva@unibit.bg